

Siyasal İslam: Tepkisellik mi, Özgünlük mü?

Hamza Türkmen

İslam, Batı yayılcılığı karşısında en çok konuşulan, yeniden anlamlandırılmaya ve kategorize edilmeye çalışılan bir din. Bu dinin yaratıcımız tarafından "iletilmiş" olan evrensel hükümleri ise, hayatı anlamlandırmada çevresel bilgi ve fitri kapasitesiyle sınırlı olan aklın, doğru düşünce imkanını sağlamaktadır. Evrensel hükümlerin algılanmasında ise kendisine "hikmet" verilen ve vahiyle denetlenen Rasul'ün uygulamaları ise doğru düşünce eylemine örneklik etmektedir.

İslam, 1400 yıllık bir tarih süreci içinde "üretilmiş" bir kültürün ve geleneğin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Ancak üretilmiş değerler üzerinde yapılan anlamlandırmalar hem kendi tarihi şartlarının, hem de fitri sınırlılıklarının öznelliğini taşırlar. Bu boyutuyla İslam tarihi, müminler için temel belirleyici olarak bir kriter oluşturamaz. İslam tarihi yaşayan bir gelenek olarak bize kadar intikal edebilen müspet ve menfi uygulamaların analiz edileceği, tevhidi ilkelerin yaşam formu kazanmış hallerinin korunacağı, sapma ve kırılmaların ayıklanacağı bir tefekkür sahasıdır. Ama müslümanların sürüklendiği bugünkü halleri ve İslam'ı algılama biçimleri de dünden ve "üretilmiş" olan değerlerden bağımsız düşünülmemelidir.

İslam dünyasında yitirilen ümmet zindeliğini 19. yüzyıldan itibaren yeniden oluşturma, dış tehditler karşısında direnme ve dinin orjinine dönerek İslami kimliği yenileme çabaları geliştirilebilir ciddi bir tezin ifadesi olmuştur. Kitap merkezli bir ümmeti yeniden inşa anlamına gelen, toplumsal değişimin sünnetini yakalamaya çalışan ve söyleminin pusulası Rad Suresi'nin 11. ayetinde saklı bulunan bu tez bir "ıslah ve inkılap projesi"dir ve Kur'an'ın amaçlarıyla uyum içindedir.

19. yüzyıldan bu yana dışarıdan, "İslamcılık" veya "Siyasal İslam" diye nitelenen ama tarih boyunca "tevhidi mücadele süreci"nin taşıya-geldiği bu tez, modern dönemde zihinsel ve fiili olarak üç farklı muhatabın engellemesi ile karşılaşmıştır: Birincisi; İslami potansiyeli imkanları ve tarihi zaafılarıyla birlikte tanımak, kuşatmak ve sömürgeleştirmek isteyen batılılar. İkincisi; statükoyu korumaktan yana olan saltanatçı istibdat ve muharref gelenek. Üçüncüsü; geleneksel olana karşı zihinsel tahkik enerjisini Batı'nın siyasi ve sosyal yapısında yer edinme hesabıyla eriten modernistler.

Gerek batılı bakış açısının, gerek tarihi olanı mihenkleştiren yerli perspektifin, gerekse egemen olanla mutabakat arayışına çıkan ve kimlik erozyonu yaşayan kozmopolit/eklektik yaklaşımların, İslam ve müslümanlarla ilgili olarak yaptıkları tanım ve kategorilerde epistemolojik olarak neyi ölçü edindikleri önemlidir. Zira "İslamcılık", "radikallik", "dindarlık", "Siyasal İslam", "Halk Ulamı", "Kültürel İslam", "Sosyal İslam", "Liberal İslam" gibi farklı müslüman ve İslam tasnifleri yapan; "Siyasal İslam" kategorisi çerçevesinde yapılan eleştirilerle müslümanları siyasetsizleştirip, batılı değerlerin razı olduğu bir İslam imajı üretmeye çalışan ve "ideolojik" olanı karalayıp "ritüel" olanı özendiren birbirinden farklı çaba ve söylemlerle karşı karşıyayız. En başta bu yaklaşımların İslamı algılamada sahip oldukları temel kriterler doğru görülmelidir. Bu tür çabaların, İslam'ın temel referans kitabı olan Kur'an'ın hükümleri yerine, tarihi olanı veya modern olanın gereklerini önceleyen epistemolojik bir yaklaşımı esas aldığında pek de "içeriden" kabul edilmeleri mümkün değildir.

Batılı bakış, mutlak olanla ilgili bilmemeye mahkum olduğunu kabul eder; kendi gerçekliğini yaratmak iddiasındadır ve kendi konumunu kriterleştiren ben-merkezci bir şirk içindedir. Dolayısıyla batılı bakışın, İslami çabalara yaklaşımında ilmi ve nesnel bir tutum içinde olması beklenemez. Zira mutlak olana İnanmayan bir tutum, ilahi olanla irtibatı mihenk edineni ya dışlayacak ya da egemenliğini pekiştirene kadar iki yüzlülük yapacaktır.

İslam adına "üretilmiş" olanın mesafesini, Allah katından "İletilmiş" olana karşı koruyamayıp çoğu zaman tarihi olanı vahyi ölçü yerine geçiren kesimler de İslam'ın ve İslami sorunların anlaşılmasında önemli zaaflar üretmektedirler. Aynı bulanıklığı batılı değerlere teslimiyet gösteren modernistler de yaşatmaktadırlar. Öyleyse müslümanların mevcut konumunu ve İslam'ın güncel anlamını hangi bakış açısı yeterli bir izaha kavuşturacaktır?

Tevhidi Bilinçlenme Süreci Vahyi Olanı Tezleştirme Sürecidir

Öncelikle Kur'an'ı merkeze almayan ve kulluk görevini Kur'an'ın gösterdiği amaçlar doğrultusunda tanımlamayan bir İslam anlayışının sahih olmayacağı üzerinde mutabık olunmalıdır. İşte ihya hareketlerinin, diğer bir deyişle İslami uyanışın değeri de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu nokta, tevhidi bilinçlenme sürecini anlamlandırmada veya "İslamcılık" ve "Siyasal İslam" eleştirilerinde tarafların nerede durduğunu belirlemede yeterince açıklayıcı olacaktır. Allah'ın tanımladığı ve hedefini gösterdiği bir kimlikle mi yaşanmak istenmektedir; yoksa "öteki"nin tanımladığı veya tarihin belirlediği bir kimlik ve faaliyet hedefiyle mi hayat anlamlandırılmak istenmektedir? Tüm hoşgörü ve uyum aldatmacalarını sarsacak, itikad eksenli net ve temel bir sorudur bu.

Hayata Kur'an'ın gösterdiği amaçlar doğrultusunda bakan her mümin bilir ki, ahireti kazanmanın mahsulü dünya tarlasında toplanacaktır. Kur'an insanı takvayı kuşanmış bir ruhi derinliğe kavuşturmak kadar, hayatı ve toplumsal ilişkileri de ıslah etmek üzere görevler yükleyen bir kitaptır. Onun sayfalarında, ibadetlerini, tevhid ve adaleti ikame etme ve zulme karşı çıkma yükümlülüğünden ayıranlar sık sık "Din Günü"nü inkar etmekle suçlanır. Vahiy hayatı ibadet ve siyaset olarak ayırmaz. Kur'an siyaseti, ekonomiyi, yönetimi vahyi umdelerden uzaklaştıran sapmalara karşı uyarıcıdır ve uyulması gereken külli ilkeleri bildirir. Kur'an inananları aracılığıyla bozulanı ıslah etmek, toplum vicdanını dönüştürecek sosyal şahitlikler oluşturmak kısacası hayata müdahale etmek üzere inzal olmuştur. Namaz İnsanları kirden korur, namaz kılanlar ise hayatın kirlerine karşı mücadele etmek zorundadır.

İslam, vahyi ilkeler eşliğinde hayatı imar eden bir dindir. "Samiri", "Ebu Lehep", "Firavun-Karun-Haman" tiplerle melez, mütref, müfsid, müşrik, kafir, münafık olanı somutlaştıran kötülük odaklarına karşı çıkar, fitrata uygun olanı yaşatır ve her daim yeniden yapılanma dinamizmine güç katan iman tazelenmesine sevkeder.

Oysa İslam'ı ve müslümanları tanımlamaya çalışan oryantalizm ve çoğu zaman batılı söylemin kavramlarıyla eleştiriler getiren muharref gelenek ve modernist bakış açısı İslami uyanışı ve tevhidi mücadele çabalarını genellikle "İslamcılık" veya "Siyasal İslam" tanımlamalarıyla mercek altına almakta ve karalamaya çalışmaktadır. Dikkat edilecek olursa İslami gelişmeleri mercek altına yatırma konusunda en elverişli tanımlama olan "Siyasal İslam", İslami hareketlerin değil, "ötekiler" in ve "dışardakiler" in kullandığı bir terkiptir. 19. yüzyıldan bu yana tüm karalamalara ve yok saymalara rağmen var olan, zaaf ve eksikliklerine rağmen gelişim gösteren İslami diriliş ve mücadele hattının potansiyel gücünü manipüle etmek için kullanılan "Siyasal İslam" tabiri, tartışma gündemini takip kolaylığı olsun diye müslümanlar tarafından da kullanılmaktadır. O halde Siyasal İslam ile ne kastedilmektedir, ne saptırılmaktadır ve işin doğrusu nedir?

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kur'an'ın yüklediği bir sorumluluk olan İslami mücadele kendini yenileyen ve oluşturan bir tezdur. Zira tarih asırlık inişler ve çıkışlarla devam eden bir

süreçse, hayatın, sosyal, kültürel ve siyasi yapılanmanın karanlığına karşı Kur'an'ın ıslah çağrısı, şartların değişimi ile kendini sürekli olarak yenileyen bir tez durumundadır. İslam ümmetinin itikadi, sosyal, siyasi birçok alanda tevhidi kimliğini yitirmeye başladığı tarihi bir süreç yaşanmıştır. Bu süreç karşısında değişik vesilelerle güç kazanan ve ilhamını Kur'an ve Sünnet'ten alan ıslahat çabaları son yüzyılda gittikçe kökleşen İslami uyanışa zemin oluşturmuştur.

Cemaleddin Afgani'nin söyleminini özetleyen Mutahhari, aynı zamanda da İslami uyanışın programını ortaya koyar gibidir. Taklitçiliğin, saltanatçılığın, öykünmeciliğin ve çözülmenin alabildiğine yaşandığı 19. yüzyılda ortaya konan ve Kur'an merkezli bir değişim ve ıslah projesinin ilk adımlarını güncelleştiren bu söylem, tüm müslümanların Kur'an ve Sünnet merkezli bir arınma sürecini yaşamasını ve yenilenmesini, istibdat ve emperyalizm karşısında yeniden yapılanmasını hedefliyordu. Bu çağrı kendi döneminde öncelikle oryantalist söylemin saldırısına ve sömürgecilerin takibine uğradı. Sonra işbirlikçi elit saldırdı. Ve sonunda saltanatçı gelenek muhafazakar, statükocu ve taassubi tepkiler verdi.

Siyasal İslam Eleştirisi Ve Psikolojik Savaş

Tüm bu suçlamalara, baskılara ve karalamalara rağmen tevhidi uyanış yüzyıllık süreci içinde ağır darbeler aldı, kendi eksikliklerinden de kaynaklanan mevzi kayıplar verdi, konjonktürel suskunluklar yaşadı ama hep var oldu, niteliği gelişti, kendini sorguladı ve aşmaya çalıştı. 17. yüzyılda batılının gözünde Osmanlı hasta adamdı. 18. ve 19. yüzyılda tüm İslam coğrafyası sömürge toplumlarına dönüştürülmeye başlandı. 20. yüzyılda ise müslüman toplumlar, batılı yaşam tarzına alıştıırılacak geleneksel folklorik sosyal yapılar olarak tasarlanıyordu. Bu tasarım Türkiye'de örnek oluşturacak bir başarı kaydetti. İslami kitleleri modernleştirme/batılılaştırma tasarımını bozan, Batı'nın ve işbirlikçi elitlerin nasırına basan tek hareket ise önce "Pan İslamizm" sonra da "Siyasal İslam" olarak tanımlandı. O halde Siyasa! İslam sıkıştırılmalı, saptırılmalı, kullanışlı hale getirilmeli veya karalanmalı ve ezilmeliydi. Ve fiili müdahaleler yanında psikolojik mücadeleye dayanan eleştirel karşı bir söylem geliştirildi. Yanlışını göstermeye değil, değersizleştirme ve çözmeye yönelik bu psikolojik taarruzun tespitleri bir asırdan bert hiç değişmedi. Sadece dünkü eleştirinin kaba ve dışarıdan söylemi terbiye edilip inceltildi ve kuzu postuna bürünerek içeriye sokuldu, gelenekçi ve modernist tepkinin diline göre ayarlandı. Batılı bakış açısının alt yapısını hazırladığı ve psikolojik savaşa dönüştürülen Siyasal İslam eleştirilerinin belli başlı tespitlerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Siyasal olan evrensel değil, tarihsel kategoridir. Siyasal İslam, İslam'ın din olarak değil, İdeoloji olarak algılanmasına neden oluyor.
- 2) Ana kaynaklara dönmek çabası, "Halk İslami" ile çelişiyor, dini ve tarihi değerlere karşı yabancılaşma başlıyor.
- 3) Müslüman halk tarihinden kopartılıyor, mevcut iktidarların/devletin meşruiyeti tartışılarak halk çatışmaya itiliyor, huzuru bozuluyor.
- 4) İslam Birliği fikri ve İslam inkılabı, tepkisel, ideolojik ve modern bir projedir. Müslüman halklar, devrim hayali içinde zora sokuluyor ve hürriyetin nimetlerinden mahrum bırakılıyor.
- 5) Tek ümmet, tek devlet ideali, düşünce ve yapılanmada tek tipliğe ve totaliterliğe götürüyor, farklılıklara müsaade edilmiyor.
- 6) İslam devrimi, İslam devleti, İslam ekonomisi modernist bir öykünmedin İslam devleti, ulus-devlet modeline dayanıyor.
- 7) Siyasal İslamcılar yaşam ve eğitim tarzlarıyla modern bir olgudur. Kur'an ve Sünnet nasslarını da modernizmin etkisiyle saptırıyorlar ve dini dünyevileştiriyorlar.

Bu tespitler içe dönük, değer tartışması oluşturmaya, kavram karışıklığı ve güven sorunu yaratmaya matuf eleştiriler. Bir de resmi raporlara geçmiş ciddi endişelerden bir örnek verelim. "Siyasal İslam'ın Yayılması" ile ilgili Türkiye Genel Kurmay Başkanlığı Raporu'nda şu öncelikli tespiti yer veriliyor:

"..Türk ulusal kimliğini ve Türkiye Cumhuriyeti devletini tanımak istemeyen bu düşünce sahibi bölücü ve ayrılıkçı örgütler, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin birlik ve bütünlüğüne karşı, nihai hedeflerinden önce birinci adım olarak, daha enternasyonal olan din kimliği altında ümmet toplumu oluşturma faaliyetlerini sürdürmektedirler.." (İrticaya Karşı Genel Kurmay Belgeleri, Kaynak Y., s. 72, Kasım 1997.)

Eğer Siyasal İslamcılar, ulus kimlik yerine İslami kimliği önceleyen bir "ütopyanın" peşindelerse ve hala modern şartlar karşısında reel olana teslim olmuyorlarsa; o halde Seyyid Ahmet Han'ın "Royalizm"inden bu yana batılı sisteme bağlılığı öneren, geleneksel olandan arındırmaya çalıştığı dini, ulus devletin bir bileşkeni ve ulus kimliğin bir alt tamamlayıcısı olarak rasyonalize etmeye, çalışan İslam modernistleri de gönüllü olarak karşı atağa geçebilir. Ve kendilerine tevdi edilen tasarımın kalıplarına sığmayan İslami uyanışa karşı başlatılan "irtica" kampanyalarında rahatlıkla yerlerini alabilirler. Ayrıca 1000 yıllık tarih hastalığı içinde "Tarihi İslam"ı bağlayıcı addedip, Türk Ulus devletinin hizmetine sunmak isteyen ve modernitenin realitesine gözlerini kapatıp şanlı tarih sayfalarında romantik geziler yapan modern gelenekçilerimiz de, kurgulanmış tarih ve dini yaşam projelerini sarstığı için Siyasal İslam'ı önce kökü dışardalıkla suçlayabilirler; daha da olmazsa batılıların uzattığı sistem şemsiyesi altında modernistlerle birlikte koro oluşturup psikolojik savaşın kalıp cümlelerini tekrarlamaya başlayabilirler.

Yine 1960'lı 1970'li yıllar Türkiye'sinde niteliksel gelişim göstermeye başlayan tevhidi bilinçlenme, gündem oluşturdukça devlet adamlarının resmi demeçleriyle başlayan reformistlik, vahhabilik, mezhepsizlik suçlamaları formlaştırılmaya başlandı. Bu suçlamalar, yüksek bursların dağıtıldığı Petrol Vakfı, Aydınlar Ocağı gibi kurumlara, yüksek lisans için üniversitelere başvuran dindar insanlara "İslam bir inanç sistemi midir, yoksa bir ideoloji mi (dünya görüşü mü)dir?" soru formuyla yansıtılıp test edilmeye başlandı. Sağlanan ulufe karşılığında kimliklerin kuşatılması amaçlanıyordu. Onurunu koruyanlar da oldu, teslim olanlar da. İslam'ı siyasi olandan ayırmanın önemi, Türkiye'deki tevhidi bilinçlenme daha embriyon halindeyken de önemseniyor ve dindar taban din adına dine karşı kadrolaştırılıyordu. "Siyasal İslam"a bu türden karşı çıkış bir bilinçleniş biçimine katkı bile sağlıyordu. Kimliklerin net ve karşılıklı olarak ortaya konması, karşılıklı olarak mesajların anlaşılmasını ve tercihlerin yapılmasını kolaylaştırıyordu. Ancak mertlik işe yaramıyordu. İslami tezler güçlüydü ve bu tezler üzerinde çalışılmalı, spekülasyonlar üretilmeli, kelimeler yerlerinden değiştirilmeliydi.

İran İslam Devrimi'nin sarsıcı etkisi tevhidi bilinçlenişe en başta büyük bir moral ve duygu sıçraması sağladı. Batı'da ise öfke ve korku. Çöken Sovyetler Birliği ve komünizm yerine 1991'deki yeni NATO Konsepti'nde çok boyutlu, çok sinsi, çok cepheli tehlike tanımı yapıldı ve hedefe etnik sorunlara müdahale etme niyeti yanında İslami köktencilik konuldu. Batı hegemonyası karşısında Siyasal İslam'ın alternatifleşmesi modern sömürgecileri ve işbirlikçilerini oldukça rahatsız etti. Emperyalizmin keşif kolu hızla faaliyete geçti ve Siyasal İslam'a karşı yukarıda özetlemeye çalıştığımız psikolojik harbin argümanlarını üretmeye başladı. Emperyalizmin "İranlaşma" korkusunu yenmesi gerekiyordu. Yeni tedbirler alındı. İslam coğrafyasındaki ülkelerde İslam kamusal alandan kovulmaya, müslümanların siyasi talepleri bastırılmaya, giderek İslami kimlik taşıyan gündemdeki her görüntü yasaklanmaya ve İslami çalışmalar sudan bahanelerle yasa dışı ilan edilmeye başlandı. Tunus'ta, Cezayir'de yaşananlar 28 Şubat'la birlikte Türkiye'ye taşındı.

Konjonktüre Aldanmamak

28 Şubat süreci Siyasal İslam'ın muhatabı olacak her türlü potansiyeli sistemin içine çekip uzlaştırarak kontrol etmek yerine, bastırarak, korkutarak, yasaklayarak tasfiye etmeye çalıştı. Korku ve yılgınlık işe yaramadı değil. Halk başörtülü kızlarına, din tahsili yapılsın diye inşa ettiği okullarına sahip çıkamadı. İslami kesimden birçok aydın ve politikacı kamusal alanda İslami kimlikleriyle var olmak yerine, İslami kimliklerini perdeleyen "demokrat", liberal", "yerli", "insan hakları savunucusu" gibi ödünç kimliklerle boy göstermeye başladılar. Modernistlere ve modern gelenekçilere gün doğdu. "Liberal İslam", "yerlilik", "Türkiye'nin şartları" söylemleri içinde dün açıktan saldıramadıkları ve kökü dışarıda gördükleri tevhidi değerlere, özeleştirici maskesiyle saldırmaya ve sağcı, devletçi, milliyetçi kimliklerini örtülü olarak yeniden yaymaya başladılar. Kurt bulanık havayı severdi, Siyasal İslam eleştirileri de oldukça zihinleri bulandırıyor. Konjonktür değişmişti, ama son yüzyılın İslami uyanış süreci çok daha ağır şartları aşarak bugünlere gelmişti. Hataları yok muydu. Vardı tabii ki. Hataları da vardı, eksikleri de. Tabii ki özeleştirici olmalıydı. Geçmişten taşınan doğrular neydi, ihmal edilmesi gereken içtihadlar ve aşılması gereken yanlışlar. Ancak bu sorgulama, yaşadığı süreçten utanmayanların, kimliklerini bulandırmayanların harcı olmalıydı.

Siyasal İslam eleştirilerini, batılı bakış açısının psikolojik saldırısı ve yerli dostlarının da mübtezel tavrı olarak değerlendirmenin yeterli bir cevap olmadığı bir gerçektir, ilkeler ile reel şartların karşılaşmasında ne gibi yeni sorunlar oluştuğu iyi takip edilmeli ve değerlendirilebilmelidir. Siyasal İslam eleştirilerinin eleştirisi, hem tevhidi bilinçlenme sürecinin bir tepki hareketi olmadığını, hem de "ötekiler" in ve kendilerini "dışarıda" tutanların niyetlerini, planlarını ve psikolojilerini gösterebilir. İnanç ve ilkelerini koruyanlar tarihin iniş çıkışları, daraltıcı ve baskıcı süreçleri içinde bir sınav bilinciyle tutum ve tavırlar sergilerler. Bir yerde direniş köpeklere, panzerlere karşı kaldırım taşlarını kol kola adımlamaktır; bir yerde de tevekkül, sabır, dua ve kendini çoğaltmaktır. Ama aslolan yaşadığımız mücadelenin merhalesi ve seyyaliyeti karşısında doğrularımızı koruyabilmek, çizgimizde kırık oluşturmamak ve özgünlüğümüzü tazelemektir. Önemli olan bizim nasıl karalandığımız değil, ne kadar yeterli ve özgüven sahibi olduğumuzdur. Önemli olan, kendi var oluşumuzu egemen şartlar içinde yeni bir hamle ile yeniden nasıl müessir kılabileceğimiz, mesajımızı aşkın bir söylemle dillendirebileceğimiz ve beklentileri kucaklayan daha güçlü tezlere ulaştırabileceğimizdir. Unutulmamalıdır ki konjonktür sadece egemenler tarafından belirlenmiyor. Konjonktörü değiştirme iradesi gösteren bir avuç insanı bazıları marjinal görerek ciddi bir aldanış içinde olabilirler. Ancak inanmış az bir topluluk, doğrularına sıkı sıkı sarıldığı, imtihanlar karşısında mukavemet ve sabrı kuşandığı, mesajını insanlara ulaştırma konusunda uygun araçları üretilip kullanabildiği oranda sadece kendi fiziki başarısı ile değil, Rabbimizin gaybi yardımlarıyla da mesafe katedeceği ve konjonktörü belirleyebileceği unutulmamalıdır.

Haksöz Dergisi Sayı: 108 - Mart 2000

Kaynak: Siyasal İslam: Tepkisellik mi, Özgünlük mü? - Hamza Türkmen